

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Erich Frank Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.—Μιχ. Τσαμαδός.—Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.—Franz Boehm ὕφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Παν. Κανελλόπουλος.—Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης.—Θεμ. Τσάτσος ὕφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΡΩΝ 41

1937

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΗΘΙΚΟ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Υ Π Ο

JOS. GOTTF. GREINER

Εἰς τὴν προηγουμένην διάλεξίν μου¹⁾ εἶχα ἤδη ὑποδείξει ὅτι ἡ λαϊκὴ ἰδέα εἶχε γίνῃ ἡ κυριαρχοῦσα εἰς τὴν νέαν Γερμανίαν κεντρικὴ ἰδέα χωρὶς τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κατανοηθῇ ἡ ἀρξαμένη τὴν σήμερον μεταστροφὴ εἰς τὰ θεμελιώδη ἠθικο - παιδαγωγικὰ προβλήματα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον θὰ εἶνε ἀναγκαῖον, πρὶν ἐπιληφθῶμεν τῆς ἐξετάσεως τῶν τελευταίων τούτων, νὰ ἐρευνήσωμεν προσεκτικώτερον αὐτὴν ταύτην τὴν λαϊκὴν ἰδέαν, ἰδέαν ποὺ τόσο πολὺ ἀκόμη παρεξηγεῖται, καὶ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἐξέχουσάν της σπουδαιότητα τόσο διὰ τὸ παρὸν ὅσον καὶ διὰ τὸ μέλλον τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Οἱ ξένοι ποὺ ηὐτύχησαν ἴσως νὰ ἔχουν ὡς πατρίδα κράτη λαϊκῶς καὶ ἔθνικῶς ἀπὸ πολλοῦ μονιμοποιημένα καὶ στερεωμένα ἀποροῦν πολλάκις μὲ τὴν μανίαν καὶ τὸ πάθος μὲ τὰ ὁποῖα ἐργάζονται σήμερον εἰς τὴν Γερμανίαν διὰ τὴν παρακολούθησιν καὶ τὴν διάδοσιν τῆς λαϊκῆς ἰδέας. Τὸ τοιοῦτον θὰ τὸ ἐννοήσωμεν μόνον ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν ἰδιαιτέραν θέσιν τῆς Γερμανίας εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν ἰδιάζουσαν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας της. Τὸ γεγονὸς τῆς «γενέσεως εἰς λαὸν» τὸ ὁποῖον φθάνει ἕως εἰς τὰ βάθη τῆς ὀργανικῆς ἀναπτύξεως, πραγματοποιεῖται διαφοροτρόπως ἀναλόγως τῶν διαφορῶν λαῶν. Εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Γερμανία εἶνε ἡ χώρα ἐκείνη τῆς Εὐρώπης ἡ ὁποία εὐρέθη ἠναγκασμένη νὰ ἀγωνισθῇ τόσο πεισματωδῶς καὶ μὲ τόσην ἐγκαρτέρησιν διὰ νὰ γίνῃ πράγματι λαός, ἐξ οὗ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι πρὸς τὸν ἀλλοῦ ἢ λαχτάρει διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τού-

1) Ἴδε Ἀρχ. Φιλοσ. ἔτος Ζ'. τεύχος 4ον σελ. 431.

του δὲν ἔλαβε τόσον δραματικὰς διαστάσεις, οὔτε καὶ τὸ στάδιον τῆς ἀρχῆς τῆς πραγματοποιήσεώς της δὲν τὸ ἔζησαν ἄλλοῦ μὲ τόσῃν ῥιζικότητα ὅσῃν ἔδω. Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας αἱ γερμανικαὶ φυλαὶ ἐτηρήθησαν εἰς κατάστασιν ἀποξενώσεως ὑπὸ μιᾶς πολιτικῆς ἐμπνεομένης ὑπὸ μόνων τῶν ποικιλομορφῶν δυναστικῶν συμφερόντων. Τὸ ἔργον τοῦτο τὸ συνεπλήρωσε ἡ καταστρεπτικὴ ἔρις, ποὺ καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν ἔχει σταματήσει, τῶν διαφόρων θρησκευμάτων καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνεγείρῃ ἰδίᾳ φύσεως ἐμπόδια μεταξὺ τῶν καθ' ἕκαστον στοιχείων τοῦ λαοῦ. Καὶ οὕτω βλέπομεν ὅτι ὁ γερμανὸς εἶχεν ἤδη ἀποκτήσει καθωρισμένην φύσιν ἀπὸ ἀπόψεως δυναστικῆς, θρησκευτικῆς καὶ ἀτομικῆς πρὶν ἀκόμη τοῦ δοθῆ ἡ δυνατότης νὰ γίνῃ γερμανὸς καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ιδιότητά του ταύτην κατὰ τρόπον ὑπερ-δυναστικόν, ὑπερ-θρησκευτικόν καὶ ὑπερ-ἀτομικόν. Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ τὸ ἕτερον γεγονός ὅτι μόλις σήμερον εἶνε εἰς θέσιν ἡ Γερμανία νὰ σκεφθῆ νὰ μορφώσῃ καὶ ἀναδείξῃ ἓνα Τύπον τοῦ γερμανοῦ ὅπως ἔχει οὗτος διαμορφωθῆ πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἢ τὴν Γαλλίαν.

Ὅρθόν εἶνε νὰ παρατηρήσωμεν ἀπὸ τοῦδε ὅτι ἡ διαμόρφωσις ἐνὸς τοιούτου γερμανικοῦ τύπου ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ οὐσιωδέστερα ἠθικο-παιδαγωγικά προβλήματα τῆς νεωτέρας Γερμανίας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ πρόβλημα πρὸς συνεπάγεται τὰς περισσοτέρας εὐθύνας. Βεβαίως ἀνέδειξαν οἱ γερμανοὶ μεγάλας καὶ δημιουργικὰς προσωπικότητας ἀπὸ ἀπόψεως καλλιέργειας (kultur), δὲν παρήγαγον ὅμως κανένα ἔθνικο-πολιτικῶς διαμορφωμένον τύπον. Εἰς κανένα ἄλλον πολιτισμὸν δὲν ἔλειψε ποτὲ τόσον πολὺ ἡ ἔθνικοπολιτικὴ θεμελίωσις ὅσον εἰς τὸν γερμανικόν, ὥστε νὰ καταστῆ δυνατὸν εἰς τὸν Nietzsche, τὸν μέγαν κριτικὸν τῶν γερμανῶν, νὰ ἀποτολμήσῃ νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀρχὴν ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ὑπῆρξε καὶ ποτὲ γερμανικὴ καλλιέργεια (kultur). Καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν λέγει ἀκολούθως τὰ ἐξῆς: «Ἐναντίον τῆς ἀρχῆς μου ταύτης δὲν ἀποτελεῖ ἀντίρρηση τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν Γερμανίαν ὑπῆρξαν μεγάλοι Μοναχοὶ (ὁ Goethe ἐπὶ παραδείγματι)· διότι αὐτοὶ εἶχον ἕκαστος τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ καλλιέργειαν (kultur). Ἀκριβῶς γύρω ἀπὸ αὐτούς, οἷονεὶ γύρω ἀπὸ μεγάλους, σκυθρωπούς καὶ μεμονωμένως ῥιγμένους βράχους, ἔκειτο ὁλόκληρος ὁ ὑπόλοιπος γερμανισμὸς ὡς ἡ ἀντίθεσις αὐτῶν, δηλαδή ὡς ἓνα μαλακόν, τελ-

ματῶδες καὶ ἀσταθὲς ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθε βῆμα καὶ πᾶ-
 τημα τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔκαμεν «ἐντύπωσιν» καὶ ἐδημιούργει «μορφάς»: ἡ γερμανικὴ μόρφωσις ἦτο κατὰ τι χωρὶς χαρακτηῖρα, ἓνα εἶδος ἀπε-
 ριορίστου ὑποχωρητικότητος».

Καθὸ ἡ χώρα τοῦ κέντρου τῆς Εὐρώπης, ἡ Γερμανία ἦτο ἀνε-
 καθεν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἀνοικτὴ εἰς τὰς ἐπιρροὰς ξένων πολιτισμῶν
 πρᾶγμα πού ἀπετέλει συγχρόνως μεγάλον κίνδυνον καὶ πρόκλησιν·
 καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἀπέληγον πάντοτε πρὸς ὄφελος μόνον ἐξεχουσῶν
 καὶ δημιουργικῶν προσωπικοτήτων πού ἦσαν εἰς θέσιν μὲ τεραστίαν
 κοιωνικὴν δύναμιν νὰ μετασχηματίσουν κατ' ἴδιον τρόπον καὶ νὰ
 ἀφομοιώσουν τὰ ἔξωθεν ληφθέντα. Ἡ μεγάλη ὅμως μᾶζα τοῦ λαοῦ
 ἔμενεν ὀπίσω, ἀμφιταλαντευομένη καὶ ἀναποφάσιστος, μεταξὺ τῶν
 ἐπερχομένων ξένων πρὸς αὐτὴν κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν παιδείαν κόσμων,
 εἰς παραδόξως ἀτιλῆ κατάστασιν, χωρὶς ἰδίαν εἰς αὐτὴν καθωρισμένην
 κατεύθυνσιν, πού μόνη θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ὀδηγήσῃ τὸν λαὸν αὐτὸν
 ἔξω ἀπὸ τὴν ἀκαταστασίαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα. Ὅλοι οἱ με-
 γάλιοι γερμανοὶ ἔβλεπαν τὴν κατάστασιν αὐτὴν τοῦ λαοῦ τῶν καὶ ἔλυ-
 ποῦντο δι' αὐτήν. Ἐπέρασεν ὅμως πολὺς καιρὸς πρὶν νὰ πραγματο-
 ποιηθῶν αἱ πρὸς ὑποθέσεις πού θὰ ἐπέτρεπον εἰς τὸν γερμανικὸν λαὸν νὰ
 τεθῆ εἰς κίνησιν μὲ κατεύθυνσιν τὸν ἑαυτὸν του. Καὶ σήμερον ἀκόμη
 εὐρισκόμεθα ἐντελῶς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως αὐτῆς· διὰ τοῦτο μᾶς
 εἶνε ἔτι μᾶλλον ἐπιβεβλημένον νὰ στρέψωμεν ἄλλην μίαν φορὰν τὰ βλέμ-
 ματά μας εἰς τὸ παρελθὸν καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὸ πνεῦμα ἐκείνων
 τῶν γερμανῶν οἱ ὁποῖοι εἶχον ἤδη ἀναγνωρίσει σαφέστατα τὸ λαϊκὸν
 πρόβλημα χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιήσουν
 τὴν λύσιν του. Ἐκτάκτως διαφωτιστικὸς εἶνε ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον
 ἐξεφράσθη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ Jean Paul: «Λαοὶ τοῦ ἄκρου
 βορρᾶ, ὅπως εἶνε οἱ Σοιηδοὶ ἢ ἄλλοι ὅπωςδήποτε ἐντελῶς ἀποχω-
 ρισμένοι, ἀναπαύονται αἰῶνας ὀλοκλήρους ἐπὶ τῆς λεοντῆς καὶ ὅμως
 τοὺς εἶνε δυνατὸν νὰ ἐγείρονται πάλιν ὡς λέοντες. Ἡ θερμότερα
 ὅμως Γερμανία, τὴν ὁποία δὲν βοηθεῖ ἡ σκληρότης τῶν πάγων καὶ
 τὴν ὁποίαν ἀπὸ παντοῦ λύχουν θερμοὶ γλῶσσαι, ἔχει ἀνάγκη νὰ κι-
 νεῖται ἐναντίον παντὸς ξένου εἰάν δὲν θέλει νὰ ἴδῃ ἀναλυομένους τοὺς
 παγῶνας τῆς εἰς τὴν ἐπαφὴν μὲ τὸν περιβάλλοντα αὐτὴν θερμὸν νό-

τον. Ἄς μᾶς συγχωρηθῆ ἡ χρῆσις μιᾶς εἰκόνας: ἡ λίμνη τῆς Βιθ-σαϊλάς ἐθεράπευε μόνον ὅταν ἐταράσσετο· οἱ εὐαίσθητοι καρποὶ δὲν παγώνουν ἐπὶ τῶν κλάδων οἱ ὅποιοι κινουῦνται. Ὁ χρόνος μᾶς ἐκίνησε». Μὲ καταπληκτικὴν σαφήνειαν προβάλλει ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Jean Paul ὁλόκληρον τὸ πρόβλημα τῆς Γερμανίας: διαρκῶς νὰ ἀναζητῆ τὴν ἰδίαν ἐαυτῆς ἐσωτερικὴν φύσιν, καὶ πάντοτε νὰ διατρέχη τὸν κίνδυνον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ξένον κόσμον· αὐτὸ εἶνε πράγματι τὸ πεπρωμένον τῆς Γερμανίας ἀπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ὁποίου κανεὶς μᾶς δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐκφύγῃ.

Καὶ ὅμως εἰς τὴν ἐπαφὴν αὐτὴν μὲ τὸν ξένον κόσμον χρεωστοῦν οἱ γερμανοὶ τὰ μεγαλείτερα τῶν δημιουργήματα. Διότι πῶς θὰ ἦτο ποτὲ δυνατόν νὰ δημιουργηθῆ ὁ Καβαλλάρης ἐκεῖνος τοῦ Bamberg μὲ τὸ «ἄχρονον ἐκεῖνο καὶ πρὸς τὸ μακρυνὸν μέλλον ἐστραμμένον καὶ ἐμψυχωμένον βλέμμα του» ἂν δὲν εἶχεν αἰσθανθῆ ἐπάνω εἰς τὸ σῶμα του τῆς ζεσιᾶς γλώσσης τοῦ νότου;

Φαίνεται ὅτι ἡ γερμανικὴ φύσις εἶναι ἱκανή, εἰς τὰς ἀνωτάτας αὐτῆς δυνατότητας νὰ πραγματοποιήσῃ μίαν συμπλήρωσιν τοῦ ἑαυτοῦ τῆς μὲ τὰ ξένα στοιχεῖα τὰ ὅποια ὄχι μόνον δὲν ἐξαφανίζει, ἀλλὰ τοῦναντίον τὰ ἀνυψώνει ἀπὸ τὴν στενότητα μιᾶς ἀποκλειστικῶς γερμανικῆς μορφῆς εἰς μίαν μορφήν παγκοσμίου κύρους καὶ εὐρύτητος. Τὸ νὰ εὖρη τὸ ὀρθὸν μέτρον μεταξὺ μιᾶς ὑπερβολικῶς περιορισμένης στενότητος καὶ μιᾶς εὐκόλου παραδόσεως εἰς τὸ ξένον, ἰδοὺ τί ἀποτελεῖ τὸ κλασικὸν πρόβλημα τὸ ὅποιον εἶνε εἰς θέσιν καὶ νὰ καταπιέσῃ τὸν γερμανὸν ἄνθρωπον ἀλλὰ καὶ νὰ τοῦ δώσῃ πτερά. Τὸ δύσκολον πρόβλημα ποὺ διαρκῶς θέτει ἐνώπιόν μας τὸ πεπρωμένον μᾶς εἶνε νὰ καταστήσωμεν γόνιμον τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ ἰδιαιτέρου μᾶς καὶ τοῦ ξένου κόσμου. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁ σφιγμὸς τῆς Εὐρώπης εἶνε ἴσως περισσότερον ἀπὸ ἄλλοῦ αἰσθητὸς εἰς τὴν χώραν ταύτην τοῦ Μέσου, ἀφοῦ ἐδῶ ἀκριβῶς συναντῶνται μὲ ἐπηυξημένην ἔντασιν αἱ ἐπιρροαὶ τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Νότου, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ὁ Jean Paul λέγει ὅτι ὁ χρόνος μᾶς ἐκίνησεν, ἀλλ' ἐξ ἴσου μᾶς ἀναγκάζει καὶ ἡ ἐν τῷ χώρῳ θέσις μᾶς νὰ εἴμεθα εἰς διαρκῆ ἀγῶνα μὲ τὰς κοσμοθεωρητικὰς ἀπόψεις τοῦ περιβάλλοντός μας, καταγινόμενοι εἰς τὸ νὰ εὕρωμεν τὸν ἑαυτόν μας. Ἦτο ἀνάγκη νὰ διανύ-

σωμεν πρώτον ἓνα μακρὸν «δρόμον τοῦ πόνου» πού ὠδηγοῦσε διὰ μέσου πολλῶν σταθμῶν κινδύνου καὶ ἀμαθείας, πρὶν νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ γίνῃ κατ' ἀρχὴν ἀπόπειρα νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐκ νέου αἱ πρωταρχικαὶ ἴδιαι τοῦ λαοῦ τούτου ἀξίαι, νὰ κληθῇ τὸ ἔθνος νὰ πραγματοποιήσῃ μίαν πραγματικὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν μελῶν του καὶ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν διαρκῆ πίεσιν τῶν ξένων.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄνωτέρω δὲν μᾶς εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐνθυθυμηθοῦμε μὲ συγκίνησιν ἰδιαιτέρως ἑνὸς ἀνδρὸς ὁ ὁποῖος, περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνος, εἰς μίαν μοιραίαν διὰ τὴν Γερμανίαν ἐποχὴν, εἶχεν ἤδη, μὲ σπανίαν διαύγειαν, συνείδησιν τῶν μειονεκτημάτων πού ἐπρόκειτο νὰ ἀποδειχθοῦν καταστρεπτικὰ δι' ἡμᾶς, καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε ζωηροτάτην παράστασιν τῆς ὁδοῦ πού ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἔθνος, ἂν ἤθελε νὰ ἐπανεύρῃ ἑαυτό. Ἐννοοῦμεν τὸν Paul de Lagarde πού ὅλην του τὴν ζωὴν δὲν ἀπέκαμνε νὰ ὑψώνῃ φωνὴν παραινέσεως, φωνὴν ἣ ὁποία καὶ σήμερον ἀκόμη ἀξίζει νὰ ἀκουσθῇ διότι ὄχι σπανίως ὑψοῦται μέχρι καταπληκτικῆς πολιτικῆς προβλέψεως. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1878 γράφει οὗτος τὰ ἑξῆς, μεταξὺ ἄλλων, περὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν : «Τὸ κυβερνητικὸν κόμμα εἰς τὴν σημερινὴν Γερμανίαν ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα πού ὑπηρεσιακῶς τὰ προσφωνοῦμε μὲ τὸν τίτλον : «εὐγενέστατε». Εἰς τὸ κόμμα δὲ τοῦτο ἐμβάλλουν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀποτελεῖ τὸν γερμανικὸν λαόν. Ἐδῶ εἶνε ἡ ῥίζα τῆς δυστυχίας μας. Ὁ λαός, μὲ τὸν ὁποῖον καὶ μόνον ἔπρεπε κατ' οὐσίαν νὰ ἔχη νὰ κάμῃ ἡ κυβέρνησις, καὶ ὁ ὁποῖος εὐτυχῶς δι' ἡμᾶς φθάνει πολλαχῶς ἀρκετὰ βαθειὰ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἐπισήμων τούτων «εὐγενεστάτων», δὲν λαμβάνεται καθ' ὅλου ὑπ' ὄψιν. Ὁ πραγματικὸς αὐτὸς λαὸς φέρει τὰ ἔχνη τῆς μακρᾶς καὶ ἐπὶ τόσους αἰῶνας διαρκούσης κακοτυχίας μας· εἶνε ὅμως τόσον πρόθυμος καὶ ἱκανὸς πού εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπιθυμήσῃ κανεὶς καλλίτερον λαόν ἀπ' αὐτόν. Εἰς αὐτὸν λοιπὸν τὸν λαόν, ὡς εἰς τὸν κύριον παράγοντα, εἶνε ἠναγκασμένοι εἰς ὅλας τὰς δυσχερεῖς στιγμὰς νὰ καταφύγουν καὶ αἱ κυβερνήσεις. Ἀπαιτῶ νὰ εὔρη ἡ ἀλήθεια τὸ δίκαιόν της εἰς τὴν Γερμανίαν, δηλαδὴ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὁ λαὸς εἶνε μόνον ἐκεῖ ὅπου εἰς ἡμέρας κινδύου τὸν ἀναζητοῦν ὅλοι χωρὶς κανένα δισταγμὸν καὶ νὰ μὴ φαίνεται πλέον ὅτι τίθεται τὸ

κέντρον τῆς βαρύτητος ἐκεῖ ὅπου δὲν εὑρίσκεται αὐτὸ τὸ κέντρον καθόλου, δηλαδή εἰς τοὺς σήμερον λεγομένους πεπαιδευμένους· νὰ ἀναγνωρισθῆ ὅτι διὰ τῆς διαρκoῦς εὐρύνσεως τοῦ κύκλου τῆς ψευδοῦς αὐτῆς παιδείας εὐρύνεται ἀπλῶς ἢ δυστυχία τῆς πατρίδος καὶ δυσχεραίνεται ἢ ἰασίς της· νὰ ὁμολογηθῆ εἰλικρινῶς ὅτι πρὸς τὸ παρὸν δὲν ὑφίσταται εἰς τὴν Γερμανίαν ἡ δυνατότης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως, ὅτι πρὸς τὸ παρὸν ὑπάρχει μόνον διοίκησις· ἀντὶ τούτων ὅμως νὰ καταβληθῆ σοβαρὰ προσπάθεια, διὰ τῆς παροχῆς πραγματικῆς παιδείας εἰς ὀλίγους ἐκλεγομένους ὄχι ἀναλόγως τῆς γεννήσεώς των ἀλλὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῶν ἰκανότητος, νὰ διαμορφωθῆ μία τάξις ἢ ὁποία ὡς ἐντεταλμένη ἀπὸ τὸν λαὸν τοῦτον καὶ ὡς ἐργαζομένη διὰ τὸν λαὸν τοῦτον νὰ ἔχη κῦρος ἀκριβῶς λόγῳ τῆς αὐτοπροαιρέτου αὐτῆς ἐργασίας καὶ συμπληρουμένη ἐλευθέρως ἀπὸ τὸ βῆθος νὰ καταστῆ ἰκανὴ νὰ λάβῃ ἐκείνη εἰς τὰς χεῖρας της τὴν αὐτοδιοίκησιν. Ἀπαιτῶ νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὴν φλυαρίαν ἀνισχύρων κοινοβουλίων τὰ ὅποια δὲν ἀντιπροσωπεύουν τὸν λαόν, ἀλλὰ ἐκλέγονται κατ' ἐπιταγὴν τῶν προφητῶν ξένων θεῶν· τοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τοῦ οὐλτραμοντανισμοῦ.

«Ἐκεῖνο ποῦ μᾶς λείπει εἶνε μία Κυβέρνησις ἢ ὁποία νὰ ἀποβλέπη ὄχι εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ ἓνα κυβερνητικὸν κόμμα ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ δημιουργήσῃ τάξιν ἰκανὴν πρὸς αὐτοδιοίκησιν, τουτέστι νὰ δημιουργήσῃ λαὸν ἔχοντα συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ του. Πρὸ παντὸς εἶνε αὐτὸς ὁ ἐπιδιωκτέος σκοπὸς καὶ δὲν βλέπω οὔτε τὴν ἐλαχίστην ἔνδειξιν ὅτι γίνεται τοιοῦτον τι. Ὁ σκοπὸς οὗτος εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι οἱ κυβερνῶντες θὰ ἐπίστευον ἀκραδιάντως εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν εὐεργετικὴν ἐνεργειαν ἠθικῶν δυνάμεων, τίποτε ὅμως δὲν εὑρίσκεται μακρότερον τῆς σημερινῆς κυβερνήσεως ἀπὸ μίαν τοιαύτην πίστιν!! Θέλομεν ἐλευθερίαν ὄχι ὅμως φιλελευθερισμόν· θέλομεν Γερμανίαν καὶ ὄχι ἑβραϊοκελτικὰ θεωρήματα περὶ Γερμανίας, εὐσέβειαν ὄχι ὅμως δογματικὴν· καὶ Πολιτείαν ἢ ὁποία θὰ εἶνε Κράτος μόνον καθ' ὃ μέτρον τὸ ἔθνος δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς κρατικὴν μορφήν!!

«Νόμους κατεσκευάσαμε μὲ τὸ παραπάνω· νόμους οἱ ὅποιοι μάλιστα ἔθιγον καὶ ἐχρωμάτιζον τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ ἐκύτταζαν μετὰ προσοχῆς

νά ἀποφύγουν ὅ,τι σοβαρὸν ἔχει ἡ ζωὴ καὶ ἰδίως τὸν ἄνθρωπον, ἢ τὸ πολὺ ἐπετύγχανον νά πλήξουν τοὺς καλλιτέρους φίλους τῆς γερμανικῆς ψυχῆς. Ἐνας μόνον νόμος εἶνε κοινὸς εἰς ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ θεοῦ· τίποτε εἰς τὸν κόσμον δὲν εἶνε δυνατὸν νά γίνη κάτι ἄλλο παρὰ ἐκεῖνο πού πρέπει νά γίνη, παρὰ ἐκεῖνο πού ἔγκειται εἰς τὸν προορισμὸν του. Διὰ τοῦτο κυβερνᾶν σημαίνει τὸ νά θέτῃ κανεῖς ἐμποδῶν τὰ ἐμπόδια τὰ ὁποῖα παρακωλύουν τὸν προορισμὸν τοῦτον τῶν Ἐθνῶν καὶ τῶν ἀτόμων, τὸ νά δημιουργῇ καὶ νά διατηρῇ ἐκεῖνας τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας νά εἶνε εἰς θέσιν νά ἀναπτυχθῇ ἡ ζωὴ. Εὐσέβεια εἶνε, ὅπως διὰ τὸν καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον οὕτω καὶ διὰ ἕνα λαόν, ἡ συνείδησις ὅτι προοδεύει τόσον ὑπὸ τὴν θύελλαν καὶ τὸν ἄνεμον ὅσον ὑπὸ τὸν ἥλιον καὶ τὴν θαλαπωρὴν, καὶ ὅτι δι' ὅλων τούτων ὠριμάζει εἰς τὴν τελειότητα, εἰς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ τέλος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔθεσεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἔθνος ὅπως καὶ εἰς τὸν καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον : ἡ εὐσέβεια εἶνε ἡ συνείδησις ὑψίστης ὑγείας».

«Ἡ Γερμανία εἶνε εἰς θέσιν ἐν μέσῳ δεκάτῳ ἐννάτῳ αἰῶνι καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα ὅλων . . . νά ζήσῃ μίαν περίοδον τῆς ζωῆς της τὴν ὁποίαν ἄλλα ἔθνη διανύουν ἐν ἀπολύτῳ οἰωπῇ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν νεότητα : εἶνε εἰς θέσιν δηλαδὴ νά ἐκτελέσῃ ἡρωϊκὴν προᾶξιν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ χαρτονομίσματος καὶ τῆς γενικευμένης παιδείας. Ἡ ἀσθενεία μας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νά ἐκτελέσωμεν εἰς τὰ 1878 ὅ,τι ἔπρεπεν νά εἶχε γίνει εἰς τὰ 878. Τὸ πρόβλημα δὲν τίθεται βέβαια διὰ νά μὴ λυθῇ : πάντως τὸ πρῶτον βῆμα διὰ νά τὸ ὑπερνικήσωμεν θὰ εἶνε νά τὸ ἀναγνωρίσωμεν, αὐτὸ καὶ τὰς δυσκολίας του».

Ἄνεφερα αὐτολεξεί τοὺς λόγους τούτους τοῦ Lagarde, καθόσον νομίζω ὅτι εἰς ὅλην τὴν γερμανικὴν φιλολογίαν δὲν ὑπάρχει τίποτε πού νά εἶνε τόσον κατάλληλον διὰ νά χρησιμεύσῃ ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ὅσον ἡ ἀνωτέρω κριτικὴ τοῦ Lagarde πού ἀσκεῖ οὗτος μὲ ἀξιοθαύμαστον βλέμμα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του καὶ ἐπὶ τῶν συγχρόνων του. Εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν περίοδον τῆς Γερμανίας κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ δευθύνουσα τάξις τῶν «εὐγεστάτων», ὅπως παρατηρεῖ μὲ δεικτικὴν εἰρωνείαν ὁ Lagarde, ἐφέρετο πρὸς ἐπικίνδυνον ἀλλαζονείαν νομίζουσα ὅτι ἦτο δυνατὸν νά ἐπανορθώσῃ μὲ ἕνα

«ἐπιπόλαιον βερνίκωμα τῶν μαζῶν» μίαν ἀνυπόφορον κατάστασιν ποὺ πολὺ γρήγορα ἐπρόκειτο νὰ ἐμφανισθῆ εἰς ὅλον τῆς τὸ γιγαντώδες μέγεθος, εἰς τὴν περίοδον ἐκείνην λέγομεν ἔβλεπεν ἤδη ὁ Lagarde καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ βάθος τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα τῶν ἡμερῶν μας καὶ εἶχεν ἤδη εἰοιμη τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου ἐπὶ βάσεως λαϊκῆς. «Μόνον διὰ κοινῆς ἐργασίας» λέγει εἰς ἄλλο χωρίον «εἶνε δυνατὸν νὰ ἐνωθῆ ἡ Γερμανία, ὑπὸ τὴν μόνην προϋπόθεσιν ὅτι ἡ ἐργασία αὐτὴ θὰ ἀπασχολήσῃ ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Διότι μόνον ἡ τοιαύτη ἐργασία θὰ διεγείρῃ ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ θὰ ἀποβάλλῃ ὅλα τὰ ξένα ὑλικά ποῦ δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν φύσιν τῶν γερμανῶν ἀλλ' ἐπεκάρθησαν ἐπ' αὐτῶν συνεπείᾳ πρωτοφανοῦς ἀτυχίας. Ἔργον τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας εἶνε νὰ προμηθεύσουν εἰς τοὺς γερμανοὺς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν καὶ νὰ διατηρήσουν ὑπὲρ αὐτῶν τὴν δυνατότητα νὰ ἐκτελέσουν οὗτοι τὴν ἐργασίαν ταύτην». Εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ ἡγεμόνες δὲν ἐφάνησαν ὅτι ἦσαν εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἔργου τούτου, ἴσως καὶ ἡ ἐποχὴ νὰ μὴ ἦτο ἀκόμη ὥριμος πρὸς τοῦτο. Τὸ κῦμα τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ κατέκλυσε τὴν Γερμανίαν, τὸ χάσμα εἰς τὸ κοινωνικὸν συγκρότημα τοῦ λαοῦ ἐγένετο ὅλον ἐν καταστρεπτικότερον καὶ ἤγαγε τέλος πρὸς ἓνα πεισματώδη ἀγῶνα μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν, μεταξὺ ἀντικειμένων καὶ ὑποκειμένων τῆς ἐκμεταλλεύσεως, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησεν ἡ καταστρεπτικὴ ἐπίδρασις τοῦ μίσους μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἦτο συνεπῶς ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ δοθῆ νέα ἔννοια εἰς τὴν ἐργασίαν ποὺ ἐκινδύνευεν νὰ καταποντισθῆ τελείως εἰς τὴν ἀσύνητον πλειοψηφίαν τῆς ὤμῆς ἐπιδιώξεως τοῦ κέρδους, τῆς ἀποκτήσεως τοῦ χρήματος πάσῃ θυσίᾳ, καὶ νὰ προσδοθῆ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἐργασίαν, ἐν τῇ ὁλότῃ τῆς, σημασία ὑπερατομική, πράγμα ποὺ θὰ ἐπιτυγχάνετο μόνον ἐὰν ἀνεφέρετο πλεόν αὕτη εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ ἔθνους, προσλαμβάνουσα οὕτω ἓνα κανονιστικὸν γνώμονα ὁ ὁποῖος καθίστα αὐτὴν ὄχι μόνον οἰκονομικῶς ἀναγκαίαν ἀλλὰ καὶ συγχρόνως πολύτιμον ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως. Μὲ τὴν λαϊκὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἐφαρμοζομένην οὕτω ἐπὶ τῆς ἐργασίας ἐτίθεντο τόσον οἱ ἐργοδοταὶ ὅσον καὶ οἱ ἐργάται ὑπὸ μίαν ἀνωτέραν ἀξιολογικὴν δωσιδικίαν ἢ ὁποῖα περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ συγχρόνως καὶ τὴν δυνατότητα τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιθέσεων.

Ἡ λαϊκὴ ἰδέα δὲν ἦτο δυνατὸν φυσιολογικῶς νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὴν Γερμανίαν παρὰ μόνον ἀφοῦ κατ' ἀρχὴν θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ συγκρότησις λαοῦ ἔχοντος συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ του. Εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ διαδικασία αὕτη τῆς ὀλικῆς λαϊκοποιήσεως ὑπεβοηθήθη σημαντικώτατα ὑπὸ τῆς φοβερᾶς κοινῆς δυστυχίας καὶ τῆς πιέσεως τὴν ὁποίαν ὑφίστατο καὶ ὑφίσταται ἀπὸ ὅλας τὰς κατευθύνσεις ἡ Γερμανία ἀπὸ μέρους τοῦ ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὴν διακειμένου ἐξωτερικοῦ. Ἡ πικρὰ πείρα ποὺ ἔλαβεν τοῦ δυσμενῶς πρὸς αὐτὴν διακειμένου περιβάλλοντος κόσμου ἤνωσε βιαίως τὸ ἔθνος καὶ προσέδωκεν εἰς αὐτὸ τέλος πάντων τὸν βαθμὸν ἐκείνον τῆς πυκνότητος καὶ ἐπιθετικότητος τοῦ ὁποίου εἶχεν στερηθῆ ἑπὶ τόσον πολὺν χρόνον. Κάθε λαϊκοποίησις εἶνε ὄχι μόνον ἓνα ὀργανικο—βιολογικὸν γεγονός ἀλλὰ καὶ εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν ἱστορικὸν τοιοῦτον, αἱ δὲ ἰδιαίτεροι ἐκάστοτε ἱστορικαὶ συνθήκαι εἶνε εἰς θέσιν τόσον νὰ παρεμποδίσουν ὅσον καὶ νὰ ὑποβοηθήσουν τὴν διαμόρφωσιν τῆς λαϊκῆς κοινωνίας.

Διὰ τῆς συγκρούσεως καὶ τῆς ἀντιδράσεως πρὸς ἓνα ξένον πρὸς αὐτοὺς πολιτισμόν, ὁποῖος ἦτο ὁ ῥωμαϊκός, προσέλαβον τὸ πρῶτον οἱ ἀρχαῖοι γερμανοὶ τὴν ἰδιάζουσαν εἰς αὐτοῦ; ἰδιοτυπίαν. Ἄνυπέρβλητος εἶνε ἡ χάρις τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων ἐρευνῶν αἱ ὁποῖαι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπιρροιῶν ἑνὸς ξένου κόσμου ἰδεῶν ἐπὶ ἰδιοτύπων λαῶν καὶ τοῦ ἰδιαιτέρου τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀντιδρῶν ἐπὶ τῶν πρώτων. Εἰς τὴν μελέτην του «ὁ Ἴππεὺς τοῦ Mōjebro» ἐκθέτει παραστατικώτατα ὁ Hans Naumann ποίαν μεταβολὴν ὑπέστη ὁ ἀνάγλυφος Ἴππεὺς τῶν ῥωμαίων ποὺ συνήθως συναντῶμεν ἐπὶ τῶν τάφων τῶν ῥωμαίων πολεμιστῶν, καὶ τὴν ὑπὸ τῶν γερμανῶν ἀναπαράστασιν αὐτοῦ. «Ὁ Ἴππος τοῦ ῥωμαίου ὁ ὁποῖος κατὰ παράδοσιν λαμβάνει στάσιν πηδήματος», οὕτω ἐκφράζεται ὁ Naumann, «λαμβάνει εἰς τοὺς γερμανοὺς στάσιν σταθεροῦ καὶ θαρραλέου βηματισμοῦ. Τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ σώματος κυριαρχεῖται ἀπὸ ἀκατάσχετον καὶ πρὸς τὰ πρόσω ὠθοῦσαν δύναμιν». «Ὁ πατροπαράδοτος δοῦλος μὲ τὰ ὄπλα στὰ χέρια, ποὺ ἐφαίνετο πάντοτε εἰς τὸ βάθος τῶν ῥωμαϊκῶν ἀναγλύφων δὲν παρουσιάζεται ποτὲ εἰς τὰ ἀνάγλυφα τῶν γερμανῶν· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἐξ ἴσου πατροπαράδοτον ἠττημένον ποὺ εἶνε ἐξηπλωμένος ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἀνα-

πηδόντος ἵππου, ἔτοιμος νὰ δεχθῆ τὸ θανάσιμον πλήγμα». «Ἡ ῥωμαϊκὴ εἰκὼν δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὴν ζῶσαν τέχνην, εἶνε μηχανικὴ τέχνη, ἔτοιμη, τελειωμένη, ἀπολιθωμένη. Ἡ γερμανικὴ παράστασις εἶνε μία ἀρχή, ἓνα πρόπλασμα. Ἡ τελευταία ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ συνέπεσε πρὸς τὴν πρώτην γερμανικὴν. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ μηχανοποιήτου ὑπεισῆλθε πάλιν τὸ δημιουργικὸν πνεῦμα κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ θέματος τοῦ πηδήματος ἐν τῷ χώρῳ».

Ἐπὶ τοιούτου εἴδους παραδειγμάτων ἀναγνωρίζομεν μὲ οἶονεὶ χειροπιαστὴν ζωηρότητα πῶς μόνον διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὸ ξένον ἀναπηδᾷ ἡ ἰδίᾳ ἡμῶν δημιουργικὴ ἐργασία ἡ ὁποία δὲν μιμεῖται μηχανικῶς τὸ ξένον ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ αὐτὸ μόνον ὡς ὄρμητήριον διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν ἰδίαν ἐαυτῆς δημιουργικότητα. Ἡ ἐπαφὴ καὶ ἡ προστριβὴ ἀναμεταξύ των τῶν λαῶν καὶ τῶν ἰδεῶν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποβῆ ἐξ ἴσου καταστρεπτικὴ ὅσον ἀφ' ἑτέρου καὶ γόνιμος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶνε γεγονὸς ἐπιβεβαιούμενον χιλιάκις ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὅτι οἱ ἰδιότυποι λαοὶ ἔχουν εἰς τὴν διάθεσίν των ἓνα ἰδιάζοντα εἰς αὐτοὺς δημιουργικὸν τρόπον ἀντιδράσεως ἐπὶ τοῦ ὁποίου μᾶς εἶνε δυνατὸν νὰ μελετήσωμεν τὸν χαρακτῆρα των, εἰς τὰ βάθη τοῦ ὁποίου μᾶς εἶνε κατὰ τὰ λοιπὰ ἀδύνατον νὰ διεισδύσωμεν. Οἱ λαοὶ ὅπως καὶ τὰ ἄτομα ἔχουν καὶ αὐτοὶ τὴν φυσιογνωμίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα των, εἶνε φυσικαὶ ἀποκαλύψεις κάποιου ὑπερφυσικοῦ καὶ ἐκδηλώνουν τὴν φύσιν τῆς Θεότητος κατὰ τρόπον ἰδιαίτερον εἰς αὐτοὺς μὴ ἐπιδεκτικὸν περαιτέρω ἀναλύσεως. Προηγουμένως εἶπομεν ὅτι ἐκάστη λαϊκοποίησις ἐξαρτᾶται ἐκ βιολογικῶν καὶ ἱστορικῶν συνθηκῶν ἤδη εἶνε ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν καὶ τρίτον τινὰ ὄρον καθόσον κάθε μία λαϊκοποίησις ἔχει καὶ ἓνα ἀ—λογικόν, ἓνα μεταφυσικὸν λόγον ὑπάρξεως ὃ ὁποῖος ὡς τοιοῦτος μένει πάντοτε κρυμμένος ἀπὸ ἡμᾶς. Τὸ ὅτι ὁ τρόπος τοῦ εἶναι καὶ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ἐλλήνων ἦτο διάφορος τοῦ τῶν ῥωμαίων καὶ ὁ τῶν τελευταίων εἶνε διάφορος τοῦ τῶν γερμανῶν, τὸ ὅτι οἱ μὲν προσέλαβον τὴν μίαν μορφήν ἐνῶ οἱ δὲ προσέλαβον τὴν ἄλλην εἶνε πράγματα ἀνεπίδεκτα ἐξηγήσεως καὶ μᾶς ὀδηγοῦν, ὅσάκις παρατηροῦμεν τοὺς λαοὺς, ὅλον ἐν βαθύτερον εἰς τὸ μυστήριον τῆς πρωταρχικῆς αὐτῶν φύσεως. Βεβαίως ὅλοι μᾶς εἴμεθα αἰχμάλωτοι τοῦ αἰνιγματώδους λόγου ἐκ τοῦ ὁποίου προήλθομεν,

μᾶς εἶνε ὅμως δυνατὸν νὰ ἔλθωμεν εἰς ἐπαφὴν μεταξύ μας, ὅπως δὲ ὑπάρχουν συγγένειαι ἐκλεκτικαὶ μεταξύ τῶν ἀτόμων καθ' ὅμοιον τρόπον ὑπάρχουν καὶ μεταξύ τῶν λαῶν αἱ δυνατότητες μιᾶς τοιαύτης ἐκλεκτικῆς συγγενείας, δυνατότητες ποὺ εἶνε δυνατὸν νὰ σημαίνουν ὄχι ἀντίθεσιν ἀλλ' ὁλοκλήρως τῆς φύσεώς μας, καὶ εἶνε εἰς θέσιν νὰ δημιουργήσουν ἀνωτέρας ἐνότητας. Εἶνε ἀληθές ὅτι διὰ τὴν σημερινὴν Εὐρώπην ἡ ὁδὸς αὐτὴ εἶνε ἀπείρως κοπιώδης—ὄχι κυρίως διότι αἱ μεταξύ τῶν λαῶν ἀντιθέσεις εἶνε ἀγεφύρωτοι ἀλλὰ διότι πολιτικαὶ θεωρίαι καὶ ἰσχυρότατα συμφέροντα ἐμποδίζουν τοὺς λαοὺς νὰ παρατηρήσουν ἀλλήλους ἀνεπηρέαστοι, πρόσωπον μὲ πρόσωπον καὶ νὰ γνωρισθοῦν μεταξύ των κατὰ τὸν μόνον ἀποτελεσματικόν, ἀνθρώπινον τρόπον, ὅπως τὸ πράττουν ἀπλοῖ ἀπροσποίητοι ἄνθρωποι ὅταν θέλουν νὰ συνεννοηθοῦν. Ὁ γερμανὸς ποιητὴς Rilke εἶπε κάποτε : «Ὅλοι ἔμεῖς οἱ ζῶντες ὑποπίπτομεν εἰς τὸ σφάλμα νὰ κἀμνωμεν πάρα πολλὰς διακρίσεις». Εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα φαίνεται ὅτι ὑποπίπτουν καὶ οἱ λαοὶ ὅταν νομίζουν ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ κατανοήσουν τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας τῶν γειτόνων των μὲ εὐκόλα καὶ κενὰ σύμβολα χωρὶς νὰ προσπαθήσουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν οὐσίαν ὅπου καὶ μόνον ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ κατανόησις καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ πλέον ξένου. Μέσα εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς κρύπτεται καὶ τὸ Ἀπόλυτον, ὅσον δὲ περισσότερον πλησιάζομεν πρὸς αὐτὸ τόσον περισσότερον ἐξαφανίζονται καὶ αἱ σχετικαὶ διαφοραὶ αἱ ὁποῖαι μᾶς χωρίζουν.

Ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ ὁποῖον αὐτὴν τὴν στιγμὴν, εἰς ἡμᾶς εἰς τὴν Γερμανίαν, εὕρισκεται ἐν ἐξελίξει (καὶ βεβαίως ὄχι μόνον ἀπὸ τῆς χθὲς!) θὰ τὸ χαρακτηρίσωμεν καλλίτερον ἀποκαλοῦντες αὐτὸ «λαϊκὸν ἐθνικὸν κράτος». Εἰς τὴν ἔκφρασιν αὐτὴν συναντιῶνται αἱ τρεῖς ἐννοιαὶ : Λαός, Ἔθνος καὶ Κράτος, εἰς μίαν πραγματικὴν ἐνότητα ποὺ εἶνε τώρα ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον. Ἀνεκὰθεν φιλονεικοῦν ἀναμεταξύ των οἱ σοφοὶ διὰ τὸν ἀκριβῆ ὁρισμὸν καὶ ἀφορισμὸν τῶν τριῶν τούτων ἐννοιῶν. Καίτοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμφανίζεται τὸ πρᾶγμα ὡς εἶν νὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῆ ἡ σπουδαιότερα δυσχερεία εἰς τὰς ἐννοίας τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Κράτους, εἰς ἡμᾶς φαίνεται μᾶλλον ὅτι τὸ κατ' οὐσίαν ἀνεπίδεκτον ἐρεῦνης εἶνε ἡ ἐννοια τοῦ λαοῦ. Καθόσον ὁ Λαός (ὅπως τοῦτο καταφαίνεται ἤδη ἐκ

τῶν προηγουμένως ἐκτεθέντων) εἶνε τὸ πρωταρχικὸν καὶ μὴ δυνάμενον νὰ συναχθῆ ἄλλοθεν, τὸ πρωταρχικὸν δεδομένον· δι' αὐτὸ καὶ ὁ Fichte ὁμιλεῖ περὶ «πρωταρχικοῦ λαοῦ» ὁ ὁποῖος ἀναμφισβητήτως προηγεῖται πάσης διαμορφώσεως ἔθνους ἢ κράτους ὄχι μόνον κατ' ἐννοίαν ἀλλὰ καὶ χρονολογικῶς. 1) Ὁ λαὸς ἀντιπροσωπεύει ἐκάστοτε τὴν πραγματικὴν οὐσίαν· τὸ Ἔθνος καὶ τὸ Κράτος εἶνε ἀπλῶς αἱ μορφαὶ ποὺ προσλαμβάνει ὁ λαὸς εἰς μίαν ὠρισμένην βαθμίδα τῆς ἐξελιξέως του. Ὁ «Λόγος» τοῦ «ἀρχεγόνου λαοῦ», ἐὰν μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἐκφρασθῶ τοιουτοτρόπως, ἔχει ἤδη ἀποτελεσθῆ ὑπὸ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ Μύθου : τὰ δύο αὐτὰ εἶνε τὰ κυρίως πρωταρχικὰ δημιουργήματα, ἐκδηλώσεις ἐλεύθεραι ἀνατρέχουσαι εἰς μίαν ἀναπαλλοτρίωτον ὑφὴν τοῦ εἶναι, διὰ τῶν ὁποίων ἐξωτερικεύεται ἡ φύσις ἐνὸς λαοῦ. Βεβαίως δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ εἴπωμεν ὅτι ὅλοι οἱ σημερινοὶ λαοὶ οἱ ὀργανωμένοι εἰς πολιτικῶς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων κράτη εἶνε ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτῇ ἓνας «πρωταρχικὸς λαός», ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι ἀποτελοῦν τμήματα ποὺ διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως ἀπεσπάρθησαν μὲν ἀπὸ ἓνα πρωταρχικὸν λαὸν διατηρήσαντα οὐχ ἥτιον τὴν ἰκανότητα νὰ διαμορφωθοῦν εἰς ἀνεξαρτήτους ἐθνικότητας, τὰ ὁποῖα ὅμως, κατὰ τὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσης καὶ τοῦ μύθου, ἐξακολουθοῦν κατὰ τελευταῖον λόγον νὰ παραμένουν ἐξηρητημένα ἀπὸ ἓνα ἢ πλειοτέρους πρωταρχικοὺς λαούς.

Ἡ διαμόρφωσις εἰς Ἔθνος καὶ Κράτος πραγματοποιεῖται τὸ πρῶτον διὰ τῶν μεταναστεύσεων τῶν λαῶν, τουτέστι διὰ τῆς συγκρούσεως πρωταρχικῶν λαῶν εὐρισκομένων εἰς διαφόρους βαθμίδας τῶν ἐξελιξέων των, εἶνε δὲ ἐντελῶς προϊόντα ἱστορικῶν συμβεβηκότων. Ἔθνος καὶ Κράτος ἀποτελοῦν τὰς μορφὰς ἐκεῖνας ποὺ ἀναγκάζονται νὰ προσλάβουν οἱ λαοὶ μόνον ὅταν τὸ ἀπαιτήσῃ ἡ ἐπαφὴ αὐτῶν πρὸς ξένους κόσμους πρὸς τὸν σκοπὸν ἀκριβεστεροῦ ἀφορισμοῦ τῆς ἰδιοτυπίας των καὶ διατηρήσεως τοῦ λαϊκοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος. Μόνον ὅταν οἱ λαοὶ φθάσουν εἰς τὴν βαθμίδα αὐτὴν καὶ τακτοποιηθοῦν εἰς ἔθνη καὶ εἰς κράτη ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἡ πολιτικὴ ὡς ἡ θεωρητικὴ δυναμικὴ τῶν

1) Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα εἰς τὰς δημοκρατίας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ὁ Canouf ἔλεγε : Τὴν Ἰταλίαν τὴν ἐδημιουργήσαμεν, τώρα δὲν μᾶς ἀπομένει πλέον παρὰ νὰ κατασκευάσωμεν καὶ τοὺς Ἰταλοὺς.

κρατικοποιημένων λαῶν. Διὰ τοὺς πρωταρχικοὺς λαοὺς ποὺ δὲν εἰσῆλ-
 θον ἀκόμη εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν ὑπάρχει πολιτικὴ ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ
 τῆς λέξεως. Τὸ λεγόμενον πολιτικὸν συμφέρον ἐξυπνᾷ μόνον ὅταν ὁ
 λαὸς λαμβάνει συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἰδιότητος κατὰ τὴν σύγ-
 κρουσίν τῃ; πρὸς τὸ ξένον. Εἰς τὴν ἀρχὴν λοιπὸν καλύπτονται τὸ πο-
 λιτικὸν καὶ τὸ πρωταρχικὸν συμφέρον. Προϊούσης ὅμως τῆς ἱστορι-
 κῆς ἐξελίξεως καὶ ἰδίᾳ λόγῳ τῆς ἀὔξανομένης ἀνάγκης πρὸς ἐξασφά-
 λισιν καὶ εὐθυνοῖν τῆς πολιτικῆς ἰσχύος, χωρίζεται τὸ πολιτικὸν ἀπὸ
 τὸ λαϊκὸν συμφέρον, καὶ γενιᾶται ἡ τάσις νὰ περιλάβῃ τὸ λαϊκὸν
 σῶμα ἐν ἑαυτῷ ξένους κόσμους καὶ νὰ προβῇ εἰς συνδέσμους μὴ φυ-
 σικοὺς οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦν εἰς ἀτελευτήτους περιπλοκάς καὶ ἀγῶνας.
 Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι ἡ διαμόρφωσις τῶν διαφόρων καθ' ἕκαστον
 ἔθνικῶν καὶ κρατικῶν μορφῶν πραγματοποιεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον,
 ἤδη ὑπὸ τὸ κράτος ὠρισμένων πολιτικῶν καὶ ἱστορικῶν συνδυασμῶν,
 καὶ εὐρίσκεται καθωρισμένη κατὰ πολλοστημόριον μόνον ὑπὸ αὐτῆς
 τῆς φύσεως τοῦ πρωταρχικοῦ λαοῦ ὁ ὅποιος πληροῖ τὰς μορφάς. Ἡ
 διαμόρφωσις τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος, ἐφ' ὅσον δὲν εἶνε ἐκ
 παραδόσεως δεδομένη, ὑπαγορεύεται μᾶλλον ὑπὸ λογικῶν ἀπόψεων
 καὶ ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τῆς καταλληλοτέρας ἀρχῆς πρὸς
 τὸν σκοπὸν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς προόδου τοῦ συνόλου. Ἡ δια-
 μόρφωσις ὅμως τοῦ ἔθνικου χαρακτῆρος εἶνε κατὰ τὴν φύσιν τῆς
 σύνθεσις τοῦ πνεύματος, ἀφορᾷ ζωτικὴν ἀρχὴν καὶ εἶνε πολὺ πλεόν
 κεκρυμμένη ἀπὸ τὴν μορφήν τοῦ Κράτους ἡ ὁποία εἶνε δυνατὸν νὰ
 ἐξαχθῇ δι' ἀναλύσεως. Κατὰ τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ ἔθνικου στοιχείου
 πρόκειται κυρίως οἶονεὶ νὰ διαμορφωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει βιολογικῶς καὶ
 φυλετικῶς πολυμόρφου πολλακῆς λαϊκῆς φύσεως (οὐσίας) ὁ συνθε-
 τικὸς χαρακτῆρ αὐτῆς, δηλαδὴ νὰ ἀναπτυχθοῦν οἱ καθ' ἕκαστον
 φορεῖς τῆς οὐσίας εἰς μίαν πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς ἐνιαίως ἐκπε-
 φρασμένην ὁλότητα ἐτοιμὴν πολιτικῶς πρὸς δράσιν. Διὰ τοῦτο εἶνε
 ἀνάγκη τὸ ἔθνικὸν στοιχεῖον νὰ εἶνε θεμελιωμένον εἰς μίαν ἰδέαν
 ἡ ὁποία ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ εἶνε ἀρκούντως εὐρεῖα διὰ νὰ περιλαμβάνῃ
 ὅλας τὰς ἀντιθέσεις ἐντὸς τῆς λαϊκῆς οὐσίας, ἀφ' ἑτέρου ὅμως νὰ
 εἶνε ἀρκετὰ συγκεντρωμένη καὶ σαφῶς ἀφωρισμένη διὰ νὰ χρησιμεύῃ
 ὡς ἔναυσμα καὶ νὰ παρασύρῃ τὰ πλήθη.

Ἐὰν σήμερον εἰς τὸ διαμορφούμενον «λαϊκὸν ἔθνικὸν κράτος» θέτομεν τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος ἐντελῶς ἐπὶ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου, τουτέστι ἐπὶ τῆς πρωταρχικῆς οὐσίας τοῦ λαοῦ μας, τὸ πράττομεν ἀφ' ὠρισμένης ἀπόψεως πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καταστῇ φανερὸν τὸ ἔθνος κατὰ τρόπον ὅσον τὸ δυνατὸν ἰσχυρότερον καὶ πλαστικώτερον. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀρνούμεθα νὰ περιλάβωμεν ἐντὸς ἡμῶν φυλετικῶς ξένους λαοὺς ἢ νὰ ὑποτάξωμεν τοιούτους. Ἐξ ἄλλου ὅμως θέλομεν νὰ ἀνανεώσωμεν τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους μας ἐκ τῶν ἰδίων λαϊκῶν πηγῶν, καὶ νὰ δώσωμεν οὕτω εἰς αὐτὸ τὴν κινητικὴν ἐκείνην δύναμιν τῆς ὁποίας ἔχει ἀνάγκην διὰ νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ διατηρηθῇ ὅταν προσβάλλεται ὑπὸ ξένων δυνάμεων. Συγχρόνως ὅμως μὲ τὰς διαδικασίας ταύτας, λαμβάνουν χώρα εἰς τὸν τόπον μας ἀλλοιώσεις ἀνατρεπτικαὶ μεγίστης σπουδαιότητος, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἶνε φυσικόν, ἔχουν ἰδιαιτέρως ἰσχυρὸν ἀντίκτυπον ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ πεδίου καθόσον ἐκεῖ ἀκριβῶς εὐρίσκεται τὸ νεῦρον τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους. Τὸ θέμα τοῦτο θὰ ἀναπτύξωμεν καὶ θὰ ἐξηγήσωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

* * *

Ἡ ἔννοια τοῦ λαοῦ εἶνε τὸ σημεῖον ἀπὸ τὸ ὁποῖον προῆλθον ἐντελῶς αἱ κοσμοθεωρητικαὶ ἀπόψεις τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ εἰς τρόπον ὅστε ἡ λαϊκὴ ἰδέα ἔγινε συγχρόνως καὶ κέντρον τῆς ἐθνικῆς ζωῆς καὶ κατευθυντήριος γραμμὴ τῶν κρατικῶν θεσμῶν. Ὁ Ἐγελος εἰς τὴν φιλοσοφίαν του περὶ τῆς πολιτείας, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν του τὸ πρωσσικὸν Κράτος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐτοποθέτει τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος ἐντελῶς εἰς τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον ἀντελαμβάνετο οἶονεὶ ὡς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ Ἀπολύτου εἰς τὸν κύκλον τῆς πολιτικῆς, ὡς τὴν ἀντιπροσώπευσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ἐκ τοῦ ὁποίου, ἀπαγωγικῶς, εἶποντο ὅλα τὰ ἄλλα, δηλονότι ἡ ὑποχρέωσις τῶν καθ' ἕναστος ἀτόμων ὡς καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐθνικῆς ζωῆς· σήμερον, τοῦναντίον, εἰς τὴν θέσιν μιᾶς ἀνωτάτης ἀρχῆς, δηλαδή τοῦ Κράτους, τίθεται κατὰ τὸ ἀ-λογικόν, ἡ λαϊκὴ Ἰδέα, ἡ ὁποία τὸ πρῶτον προσδίδει περιεχόμενον καὶ ἔννοιαν εἰς τὰς μορφὰς τοῦ Κράτους, καὶ ἡ ὁποία κατὰ τοσοῦτον μόνον ἔχει ἀνάγκην αὐτοῦ τοῦ Κράτους καθ' ὅσον τοῦτο παρέχει τὸν ἀπαραίτητον καὶ στερεὸν σκελετὸν διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους, χωρὶς νὰ ἀποτελῇ ἰδίαν αὐτετελή